

**Докторська школа ім. родини Юхименків
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»**

Полюхович Ольга Павлівна

ФЕНОМЕН АЛІЕНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ 1920–1940-Х РОКІВ

Науковий керівник:

Агеева Віра Павлівна,
доктор філологічних наук, професор

Консультант(и):

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА АЛІЕНАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ РАМКИ, ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ КОНТЕКСТИ.....	14
1.1. Зауваги до визначення терміна «алієнація».....	14
1.2. Відчуження у філософському дискурсі ХХ століття	23
1.2.1. Алієнація в контексті марксистських студій	23
1.2.2. Відчуження та філософія екзистенціалізму	27
1.3. Явище відчуження в українській інтелектуальній думці 1920–1940-х років	33
РОЗДІЛ 2. «БЕЗҐРУНТОВНИЙ РОМАНТИК» ЯК ВІДЧУЖЕНА ОСОБИСТІСТЬ У ЛІТЕРАТУРІ 1920-Х РОКІВ....	44
2.1. Невизначеність – провідна ознака героя	44
2.1.1. «Закоріненість у безґрунтянство». Дмитрій Карамазов між націоналізмом та комунізмом	45
2.1.2. Шлях до більшовизму: образ Костя Горобенка в повісті «Смерть» Бориса Антоненка-Давидовича	53
2.2. Принади «блакитної далі» versus розрахунок з романтикою	57
2.2.1. Колізія романтики та сірих буднів. Історія Б'янки як шлях до поразки в «Сентиментальній історії»	57
2.2.2. Персонажі Миколи Хвильового та «Чотирьох шабель» Юрія Яновського: від романтики війни до пореволюційних буднів.....	61
2.3. Хвороба та метафори алієнації	63
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКОГО САМОГУБСТВА	78
3.1. Сумніви в розумі та мотив надії: ранні оповідання Валер'яна Підмогильного	78
3.2. Марта Висоцька і Льова Роттер («Невеличка драма») на роздоріжжі між вірою та безнадією	80
3.3. Філософське самогубство:	

Анатолій Пащенко («Повість без назви» Валер'яна Підмогильного) і Тома Карлюга («Чорний Ангел» Олекси Слісаренка)	85
3.3.1. Скептицизм і принади резонерства	85
3.3.2. Дискурс екзистенціалізму та відчуження	92
РОЗДІЛ 4. ЯВИЩЕ АЛІЕНАЦІЇ В ЕМІГРАЦІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	103
4.1. Проблема відчуження в текстах В. Домонтовича	103
4.1.1. Оповідання 1940-х: алієнація митця на тлі епохи та роздвоєна ідентичність	103
4.1.2. Раціоналіст як відчужена особистість («Доктор Серафікус») ...	114
4.1.3. Інтелектуальний вагабондизм	119
4.2. Філософія чину, відчуження і споглядання в текстах Юрія Косача	127
4.2.1. Від активізму до споглядання	127
4.2.2. Митець і відчуження	133
4.2.3. Розрахунки з ідеологією та принади споглядання в повісті «Еней і життя інших»	139
4.3. Плинна ідентичність у прозі Ігоря Костецького 1940-х років	147
4.3.1. Проблема справжнього імені: роздвоєна особистість	152
4.3.2. «Уявна» ідентичність та дихотомія «чину-споглядання»	157
4.3.3. Пошуки ґрунту та оновлення через Слово	162
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	180

СТИСЛИЙ ВИКЛАД ЗМІСТУ ДИСЕРТАЦІЇ

Метою дисертації є дослідження феномену алієнації в українській літературі 1920–1940-х років, його ідейно-філософського, образного та символічного наповнення.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання** роботи:

- 1) з'ясувати сенси поняття алієнації у філософському дискурсі ХХ століття;
- 2) окреслити тему відчуження як культурно-історичну проблему в українській інтелектуальній думці 1920–1940-х років;
- 3) дослідити мотив алієнації в текстах 1920-х років, втілений в образах «безґрунтовних романтиків» (твори Миколи Хвильового, Михайла Івченка, Юрія Яновського, Бориса Антоненка-Давидовича, Євгена Плужника);
- 4) простежити проблему філософського самогубства в «Повісті без назви» Валер'яна Підмогильного та «Чорному Ангелі» Олекси Слісаренка; проаналізувати феномен алієнації в українській еміграційній літературі 1940-х років (тексти В. Домонтовича, Юрія Косача та Ігоря Костецького).

Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на залученні історико-літературного, культурно-історичного, філософського підходів відповідно до поставленої мети та завдань. У роботі було використано соціокультурний, біографічний метод, філософський аналіз (марксизм, екзистенціалізм). У дослідженні залучено елементи *постструктуралістського* (студії Мішеля Фуко) та *постколоніального аналізу* (праці Салмана Рушді, Едварда Саїда). У роботі також застосовано *компаративістський аналіз*, який сприяє увиразненню акцентів щодо феномену відчуження в українській прозі 1920–1940-х років.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методологічні засади роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення дисертації,

подано відомості про її зв'язок з науковими програмами, апробацію результатів, структуру та обсяг.

Перший розділ «Проблема алієнації: теоретичні рамки, історико-культурні та філософські контексти» присвячено культурно-філософській актуалізації поняття відчуження в ХХ столітті. У **другому розділі «“Безґрунтовний романтик” як відчужена особистість у літературі 1920-х років»** проаналізовано образ «безґрунтового романтика» – героя, алієнованого від традиції, але не пристосованого до нової реальності, у творах Миколи Хвильового, Михайла Івченка, Бориса Антоненка-Давидовича (повість «Смерть»), Євгена Плужника (роман «Недуга»), Юрія Яновського (роман «Чотири шаблі»), Володимира Винниченка (повість «На той бік»). У **третьому розділі «Проблема філософського самогубства»** дискурс смерті, маркований естетизацією та меланхолією, проаналізовано в повісті «Остап Шаптала» Валер'яна Підмогильного та оповіданні «Редактор Карк» Миколи Хвильового. В українській прозі пізніх 1920-х та 1930-х тема смерті набуває трагічніших обрисів та втілюється в проблемі філософського самогубства, яке є результатом рефлексії людини над власним становищем у тоталітарному суспільстві («Повість без назви» Валеряна Підмогильного, роман «Чорний Ангел» Олекси Слісаренка). У **четвертому розділі «Явище алієнації в еміграційній літературі»** розглянуто тексти В. Домонтовича, Юрія Косача та Ігоря Костецького в контексті певного культурно-історичного простору. У **Висновках** підбито підсумки дисертаційного дослідження. В українській прозі 1920–1930-х років простежується руйнівний різновид феномену алієнації, що підтверджено аналізом текстів Миколи Хвильового, Бориса Антоненка-Давидовича, Юрія Яновського, Михайла Івченка, Євгена Плужника, Валер'яна Підмогильного та Олекси Слісаренка. У цьому історико-культурному контексті зазначений феномен має здебільшого негативний характер. В українській прозі 1940-х років, зокрема творах В. Домонтовича, Юрія Косача та Ігоря Костецького, відчуження пов'язане з поняттям гри та настановою на споглядання.

Конструктивний (плідний) тип алієнації – прикметна риса текстів письменників-мурівців: у них відчуження може співвідноситися з частиною простору свободи.

Ключові слова: відчуження, ідентичність, ідеологія, тоталітаризм, екзистенціалізм, еміграційна література, естетизм, гра, модернізм.